

¹³ Худяков А. И. Вказана праця. – С. 254.

¹⁴ Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України від 03.10.2003 – 2003 р., № 40. Ст. 356; Государственное страхование в СССР : учеб. / Под ред. Л. И. Рейтмана. – М.: Финансы и статистика, 1989. – 336 с.: ил.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Про страхування : Закон України від 4.10.2001 р. № 2745-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 1 (04.01.2002). – Ст. 1.

¹⁹ Чапичадзе Я. О. Правовое регулирование страховой деятельности в Украине : учеб. пособ. / Я. О. Чапичадзе. – Харьков: «Апэкс+», 2004. – С. 60.

²⁰ Шелехов К. В. Страхование / К. В. Шелехов, В. Д. Бигдаш. – К.: МАУП, 1998. – С. 64.

²¹ Про страхування : Закон України від 4.10.2001 р. № 2745-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 1 (04.01.2002). – Ст. 1.

Отримано 15.01.2009

Резюме

Стаття посвячена дослідженню відносин в області правового регулювання договору страхування майна фізичних осіб. Увага приділяється вивченню характерних ознак страхувача і страхователя як сторін договору страхування майна фізичних осіб, а також основних організаційно-правових форм, в яких можуть створюватися страхові компанії. Ключові слова: договір страхування майна фізичних осіб, сторони договору страхування, страхувач, страхователь.

М. В. МЕНДЖУЛ

Марія Василівна Менджул, аспірантка Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, викладач юридичного факультету Закарпатського державного університету

ВИДИ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

За даними Державного комітету статистики України станом на 1 січня 2008 р. зареєстровано 54 862 громадських організацій та 20 405 профспілок і об'єднань профспілок. Безперечно, така кількість громадських організацій та їх різноманітність зумовлюють необхідність дослідження класифікації громадських організацій. Проте, аналізу різних видів громадських організацій присвячена незначна кількість наукових праць. Проблеми класифікації громадських організацій досліджували О. М. Ващук¹, О. М. Биков², В. Кравчук³ та ін. Саме тому, метою даної статті є дослідження видів громадських організацій в Україні.

В науковій літературі зустрічаються різні критерії класифікації громадських організацій, а саме: порядок здійснення легалізації; організаційна структура та характер членства; суб'єкт діяльності; статус та територія дії; мета створення і діяльності; сфера суспільного життя, в якій діє відповідна організація, спосіб обліку членів та ін.⁴

На нашу думку, громадські організації можна поділяти за наступними критеріями:

1) за суб'єктом складом (тобто, громадські організації поділяються за певною ознакою, що об'єднує їх членів – вік, професія, стать та ін., зокрема: дитячі, молодіжні, жіночі організації, організації інвалідів, ветеранів, підприємців і т.д.);

2) за сферою діяльності (праваохоронні, освітні, культурні, творчі, спортивні, екологічні та ін.);

3) за статусом чи територією діяльності (на нашу думку, за статусом громадські організації повинні поділятися на місцеві, регіональні, всеукраїнські та міжнародні. Аналіз ст. 9 Закону України «Про об'єднання громадян» дає можливість до всеукраїнських віднести ті громадські організації, діяльність яких поширюється на територію всієї України і які мають місцеві осередки в більшості її областей, до міжнародних – діяльність яких поширюється на територію України і хоча б однієї іншої держави. Ми вважаємо, що місцевими повинні визнаватися організації, діяльність яких поширюється на територію відповідної адміністративно-територіальної одиниці (району, міста, району в місті, села, селища), а регіональними – організації, діяльність яких поширюється на територію Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя. Для цього необхідно внести відповідні зміни в ст. 9 Закону України «Про об'єднання громадян». В останні роки окремі науковці та представники громадських організацій обґрунтовують необхідність відмови від такого поділу, що, на їх думку, стимулюватиме розвиток громадських організацій та розширення їх діяльності. Проте, чинне законодавство України надає додаткові права та можливості для різних громадських організацій залежно від їх статусу (наприклад, ст. 8 та ст. 9 Закону України «Про третейські суди» від 11 травня 2004 р. дозволяє створювати постійно діючі третейські суди при всеукраїнських громадських організаціях та ін.). Тому скасування даного поділу громадських організацій обумовлює необхідність внесення змін до ряду нормативно-правових актів.);

4) за способом обліку членів (відповідно до ст. 12 Закону України «Про об'єднання громадян» громадські організації можуть поділятися на такі: а) що мають фіксоване індивідуальне членство; б) що не мають фіксованого індивідуального членства.);

5) за способом легалізації (аналіз ст. 14 Закону України «Про об'єднання громадян» дає можливість громадські організації поділити на легалізовані шляхом реєстрації та повідомлення про заснування.);

б) залежно від мети створення та діяльності можна виділити суспільнокорисні (створені й діють з різними суспільнокорисними цілями, зокрема: охорони прав людини, розвиток науки, культури, мистецтва, освіти, надання соціальних послуг та ін.) та приватнокорисні (створені й діють з метою досягнення цілей та в інтересах виключно своїх членів) громадські організації. В європейських країнах закріплений даний підхід до класифікації, наприклад у Франції асоціації можуть бути визнані суспільнокорисними, що розширяє їх можливості щодо набуття майна та коштів⁵. В Україні поділ організацій на суспільнокорисні та приватнокорисні пропонується у відповідному законопроекті для неприбуткових організацій⁶);

7) за кількістю членів (громадські організації можуть бути масові (наприклад, профспілки) та звичайні) та ін.

Заслугує на увагу пропозиція В. Кравчук, усі громадські організації за напрямками діяльності згрупувати у сім блоків: права людини; професійна діяльність; поліпшення соціально-економічного становища країни; сім'я та діти; захист здоров'я населення та екології; освіта та культура⁷. Ми теж пропонуємо подібний поділ громадських організацій і визначаємо його за таким критерієм як сфера діяльності.

Оскільки громадська організація є видом об'єднання громадян, важливо визначити її місце в системі таких організацій. М. М. Тищенко вважає, що за організаційно-правовими властивостями об'єднання громадян поділяють на: масові об'єднання громадян (політичні партії, творчі союзи, релігійні організації, професійні союзи й ін.); органи громадської самодіяльності (народні дружини по охороні громадського порядку); органи громадського самоврядування (ради й колективи мікрорайонів, домовики, вуличні комітети й ін.)⁸. За даною класифікацією громадські організації є масовими об'єднаннями громадян, що не зовсім вірно, оскільки не всі громадські організації є масовими.

Тому, на нашу думку, більш правильною є класифікація об'єднань громадян В. Є. Чіркана, який вважає що в загальному вигляді прийнято розрізняти організації (звичай, мають точно фіксоване членство, виборні керівні органи, статут, наприклад профспілки, молодіжні, жіночі, творчі, релігійні та інші організації), рухи (не мають фіксованого членства або їх членами є інші об'єднання або організації, можуть і не мати статут, наприклад народні, національні, вітчизняні фронти в країнах тоталітарного

соціалізму) та органи громадської самодіяльності (носять лише локальний характер, у них відсутнє членство, статут. До них відносять батьківські комітети в школах, вуличні й квартальні комітети, комітети мікрорайонів і т.д.). Окремо науковець виділяє масові громадські організації, до яких відносить профспілки, та відзначає, що в більшості країн у профспілки об'єднана меншість робітників та службовців (у Великобританії – близько третини, у США – менш як чверть, в Індії – близько 5 %), і тільки в країнах тоталітарного соціалізму переважна більшість працівників входить до профспілок⁹.

Відповідно до ч. 3 ст. 36 Конституції України видом громадських організацій є професійні спілки, що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності. Участь громадян у професійних спілках допускається тільки з метою захисту власних трудових і соціально-економічних прав та інтересів. В. Кравчук¹⁰ та В. Прокопенко¹¹ наголошують на тому, що професійні спілки створюються та діють з метою представництва, здійснення та захисту трудових, соціально-економічних й інших прав та інтересів своїх членів. Особливості правового регулювання, засади створення, права та гарантії діяльності професійних спілок визначаються Законом України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15 вересня 1999 р.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про організації роботодавців» від 24 травня 2001 р., організація роботодавців є видом громадської організації, яка об'єднує роботодавців на засадах добровільності та рівноправності з метою представництва і захисту їх прав та інтересів.

Видом громадських організацій є також молодіжні та дитячі громадські організації, особливості створення та діяльності яких регулюються Законом України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» від 1 грудня 1998 р. Відповідно до ст. 1 даного Закону молодіжні громадські організації – це об'єднання громадян віком від 14 до 35 років, метою яких є здійснення діяльності, спрямованої на задоволення та захист своїх законних соціальних, економічних, творчих, духовних та інших спільних інтересів. Дитячі громадські організації – це об'єднання громадян віком від 6 до 18 років, метою яких є здійснення діяльності, спрямованої на реалізацію та захист своїх прав і свобод, творчих здібностей, задоволення власних інтересів, які не суперечать законодавству, та соціальне становлення як повноправних членів суспільства. Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» від 1 грудня 1998 р. також передбачав, що Український національний комітет молодіжних організацій є спілкою, що об'єднує більшість легалізованих всеукраїнських молодіжних і дитячих організацій та координує молодіжний рух в Україні. Дані положення (абз. 4 ст. 2, ч. 2 ст. 6, ч. 1 та ч. 2 ст. 10,) були, на нашу думку, вірно визнані неконституційними згідно з Рішенням Конституційного Суду України від 13 грудня 2001 р. № 18-рп/2001 (справа про молодіжні організації).

Особливим видом об'єднань громадян є творча спілка, яку Закон України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» від 7 жовтня 1997 р. визначає як добровільне об'єднання професійних творчих працівників відповідного фахового напрямку в галузі культури та мистецтва, що має фіксоване членство і діє на підставі статуту. Науковці ще радянського періоду відзначали ознаки даних організацій, зокрема специфіку їхніх членів та спеціальну сферу діяльності, що вирізняють творчі спілки від інших видів об'єднань громадян, і водночас об'єднують їх в одну групу, проте вважали їх самостійним видом громадських організацій¹². Н. П. Гаєва звертає увагу на те, що якщо об'єднанню професійних творчих працівників відмовлено в наданні статусу творчої спілки, вони вправі легалізувати своє об'єднання як громадську організацію¹³. Хоча Закон України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» прямо не визнає творчі спілки громадськими організаціями, ми вважаємо їх особливим видом громадських організацій.

Закон України «Про фізичну культуру і спорт» визнає видами громадської організації фізкультурно-спортивне товариство, що створюється громадянами України з метою сприяння розвитку фізичної культури та спорту (ст. 367), спортивну федерацію (ст. 34) та Національний Олімпійський комітет України (ст. 35).

Закон України «Про національні меншини в Україні» від 25 червня 1992 р. (ст. 13 та 14) гарантує право громадян, які належать до національних меншин, створювати

національні громадські об'єднання, що, на нашу думку, означає і право створення громадських організацій. Загалом, національні меншини в Україні беруть активну участь у створенні громадських організацій, зокрема: російська національна меншина, що є найчисленнішою в Україні (громадські організації «Русская община», «Общество «Русский дом», Закарпатське товариство російської культури «Русский дом» та інші); єврейська (Єврейська рада України, Товариство єврейської культури України, Асоціація єврейських організацій та громад України та ін.); білоруська (Культурне товариство «Беларусь», Закарпатське обласне товариство культури білорусів «Сябри» тощо); румунська («Християнсько-демократичний альянс румунів в Україні», Соціально-культурне товариство румунів Закарпаття імені Дж. Кожбука тощо); угорська (Закарпатське угорське товариство працівників охорони здоров'я, Спілка угорських підприємців Закарпаття, Спілка угорських журналістів Закарпаття, Закарпатська угорська спілка «Газда» та ін.); польська (Спілка поляків України, Федерація польських організацій в Україні, Товариство польської культури ім. А. Міцкевича тощо.) та інші національні меншини¹⁴.

Д. Каблов вважає видом громадських організацій громадське формування з охорони громадського порядку, під яким розуміє громадську організацію, створену на засадах громадської самодіяльності і зареєстровану в передбаченому законом порядку, діяльність якої повинна бути спрямована на запобігання та припинення правопорушень, захист життя і здоров'я громадян, інтересів суспільства та держави від противоправних посягань¹⁵. Проте, на нашу думку, аналіз положень Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» від 22 червня 2000 р., зокрема ст. 16, яка передбачає координацію та контроль за діяльністю громадських формувань з боку місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування спільно з органами внутрішніх справ та підрозділами Державної прикордонної служби України, не дає підстав вважати громадські формування з охорони громадського порядку і державного кордону видом громадських організацій.

Незважаючи на те, що в науковій літературі є думки про віднесення адвокатури до громадських організацій, ми погоджуємось з думкою І. Гончар¹⁶ та інших науковців, які обґрунтовують відмінність адвокатури від громадської організації, що звичайно не обмежує права адвокатів на створення об'єднань, в тому числі громадських організацій.

Аналіз положень Закону України «Про органи самоорганізації населення» від 11 липня 2001 р., дає нам підстави погодитися з думкою Л. Мандич про те, що органи самоорганізації населення (будинкові, вуличні, квартальні комітети, комітети мікрорайонів, комітети районів у містах, сільські, селищні комітети) є елементом системи місцевого самоврядування, і аж ніяк не видом громадських організацій¹⁷.

В науковій літературі до громадських організацій відносять також благодійні фонди¹⁸ та релігійні організації¹⁹. Ми абсолютно з цим не погоджуємося і вважаємо їх самостійними видами невідприємницьких товариств чи установ.

З прийняттям Закону України «Про кредитні спілки» від 20 грудня 2001 р., нарешті була усунута суперечність, а саме віднесення кредитних спілок до громадських організацій, передбачена «Тимчасовим положенням про кредитні спілки в Україні», затвердженим Указом Президента України від 20 вересня 1993 р. № 377/9320.

Таким чином, сучасна система громадських організацій в Україні має достатньо розгалужену структуру та включає: професійні спілки, організації роботодавців, молодіжні та дитячі громадські організації, творчі спілки, громадські організації фізкультурно-спортивної спрямованості та ін. Запропоновані підходи до класифікації громадських організацій та їх система можуть бути предметом подальших наукових досліджень.

¹ Конституційна держава та права людини й основоположні свободи: Україна та європейський досвід: Монографія / Автор. кол.: Ващук О. М., Мазурок І. О., Навроцький В. В., Савчин М. В. (керівник автор. кол.), Трачук П. А. – Ужгород: Видавництво «Мистецька лінія», 2008. – С. 134.

² Биков О. М. Конституційно-правовий статус національних меншин в Україні: Монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – С. 49.

³ Кравчук В. Деякі підходи до класифікації громадських організацій в Україні // Вибори та демократія. – 2007. – № 1 (11). – С. 48.

⁴ Биков О. М. Конституційно-правовий статус національних меншин в Україні: Монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – С. 49; Конституційна держава та права людини й основоположні свободи: Україна та європейський досвід: Монографія / Автор. кол.: Ващук О. М., Мазурок І. О., Навроцький В. В., Савчин М. В. (керівник автор. кол.), Трачук П. А. – Ужгород: Видавництво «Мистецька лінія», 2008. – С. 134; *Колпаков В. К., Кузьменко О. В.* Адміністративне право України: Підручник. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – С. 171; *Кравчук В.* Деякі підходи до класифікації громадських організацій в Україні // *Вибори та демократія.* – 2007. – № 1 (11). – С. 48; *Український Д.* Статусне законодавство для невідприємницьких організацій. – Пріоритети розвитку громадянського суспільства України / М. Лациба, О. Вінніков, Л. Сідельник, Д. Український; Український незалежний центр політичних досліджень. – К., 2008. – С. 69.

⁵ *Кралечки Д.Ю.* Структура, правовой контекст и функционирование некоммерческих организаций в современной Франции: Аналитический доклад // «Русский Журнал». – 28 ноября 2005 г. – С. 6.

⁶ *Романов О.* Про невідприємницькі організації // *Юридичний журнал.* – 2005. – № 4. – <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1654>

⁷ *Кравчук В.* Деякі підходи до класифікації громадських організацій в Україні // *Вибори та демократія.* – 2007. – № 1 (11). – С. 49.

⁸ *Адміністративне право України: Підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін.; За ред. Ю. П. Битяка.* – К.: Юрінком Інтер, 2006. – С. 120.

⁹ *Чиркин В. Е.* Конституционное право зарубежных стран. – М.: Издательство «Юристъ», 1997. – С. 119.

¹⁰ *Кравчук В.* Громадські організації в громадянському суспільстві: теоретичні питання // *Українське право.* – 2003. – № 1. – С. 202.

¹¹ *Прокопенко В.* Правове становище професійних спілок: сьогодення і перспективи // *Право України.* – 1999. – № 6. – С. 106.

¹² *Торшенко А. А.* Общественные творческие художественные объединения в системе политической организации советского общества // *Правоведение.* – 1968. – № 2. – С. 116-120.

¹³ *Гаєва Н. П.* Проблеми правового забезпечення діяльності громадських організацій // *Правова держава: Щорічник наукових праць Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України.* Випуск 11. – К.: 2000. – С. 147.

¹⁴ Биков О. М. Конституційно-правовий статус національних меншин в Україні: Монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – С. 73-78.

¹⁵ *Каблов Д.* Види громадських формувань з охорони громадського порядку // *Право України.* – 2007. – № 10. – С. 103.

¹⁶ *Гончар І.* Громадська діяльність для адвоката // *Український адвокат.* – лютий 2007 року. – № 2 (6). – С. 6.

¹⁷ *Мандич Л.* Самоорганізація населення – шлях до правової держави / *Юридична газета.* – 28 червня 2007 р. – № 26. – С. 13.

¹⁸ *Максименко О. М.* Правові основи регулювання джерел фінансування громадських організацій як засіб забезпечення їх статутної діяльності // *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки.* Випуск 16. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. – С. 85.

¹⁹ *Кравчук В.* Деякі підходи до класифікації громадських організацій в Україні // *Вибори та демократія.* – 2007. – № 1 (11). – С. 49.

²⁰ *Шишута Ю.* Суперечності у правовому статусі кредитних спілок: теорія та практика правового регулювання // *Адвокат.* – 2001. – № 1-2. – С. 11.

Отримано 28.10.2008

Резюме

В научной статье автор анализирует разные подходы к классификации общественных организаций. Автор предлагает свой подход к классификации общественных организаций, в том числе за статусом на местные, региональные, всеукраинские и международные.